

יותר ביטחון שווה לעיתים דווקא פחות ביטחון

זמינות הטכנולוגיה הצבאית המתקדמת תורגמה בצבא לתפיסת לחימה חדשה, ליכולת לעבור להכרעה של האויב. ככל שגישה זו מתקבלת, כך היא מקרינה על מדיניותה של ישראל להעדיף הכרעה צבאית על פני הידברות מדינית, והצבא מקנה לגיטימציה למדיניות הזאת. "מלכודת דבש" זו מפריעה לצבא לגבש עמדה חלופית, ומייתרת את הצורך ליישב את הסכסוך עבור הפוליטיקאים. בכך יש הסבר חלקי לכישלון של ה-7 באוקטובר.

פרופ' יגיל לוי

הסוציולוג אלחנדרו פורטז הציע מספר מצבים המאפיינים את התפתחותה של תוצאה בלתי מכוונת, תוצאה המשבשת את הציפייה לקשר ישיר (ליניארי) בין המטרות, האמצעים הנבחרים להשגתן והתוצאה המתקבלת. בין מצבים אלה הוא הציע ניתוח דיאלקטי של התוצאות הבלתי מכוונות של משטרי רגולציה פעילויות אלו הן פועל יוצא של ניסיונות המדינה לשלוט בכלכלה, אבל ההגבלות שהן יוצרות גם מפתחות הזדמנויות ל"הפרתן הרווחית" (לדוגמה, שוק שחור או קבלנות משנה). במילים אחרות, למפסידים ממדיניות יש דרכי מעקף שלא נחזו מראש בשל ההנחה המוקדמת (הליניארית) שאכיפה תביא לציות. אלה הנתונים לשליטה בדרך כלל עדיין אוחזים במשאבים שבאמצעותם הם יכולים להשפיע על השולטים בהם.

חיילים בכפר עזה.
צילום: לע"מ / אבי
אוחיון

ההמשגה הזו מתאימה גם לתחום היחסים הבין-לאומיים - בכלל, ולסיטואציה של יחסי ישראל-עזה - בפרט. מאז ההתנתקות בשנת 2005 ישראל מנסה לעצב משטר המסדיר את התנהלותה של הרצועה באופן שלא יסכן את מה שישראל תופסת כאינטרסים הביטחוניים שלה. מכך נגזרות ההגבלות שישראל מטילה על גבולותיה היבשתיים, הימיים והאוויריים של הרצועה. העזתים, בהנהגת משטר החמאס משנת 2007, מנסים מעת לעת להתקומם כנגד הגבלות אלה, בעיקר בדרך של ירי חימוש תלול-מסלול או בניסיונות חדירה באמצעות מנהרות.

7 ישראל הופתעה בבוקר שמחת תורה 2023 מהתקפת חמאס על היישובים והבסיסים שבעוטף עזה. עבור סוציולוגים זהו מקרה טיפוסי של תוצאה בלתי מכוונת, בלתי צפויה מראש, וכמובן - בלתי רצויה: צבא שמטרת פעולתו היא לחזק את הביטחון הפיק תוצאה מאוד-מאוד בלתי רצויה, שלא אליה התכוון ולא ציפה לה. כיצד נוכל להסביר זאת? הכשל המודיעיני והכשל להעריך את אי-העמידות של האמצעים הטכנולוגיים שפרס הצבא לאורך הגבול עם עזה אינו ההסבר לשאלה זו, אלא חלק מהטעון הסבר.

טנק צהלי במהלך
העימותים ביולי 2014.
צילום: Ran Zisovitch
/ Alamy Stock Photo

הניתוח חוזה שהפעלת כוח מחזקת את יכולתו של היריב ללמוד את הצד הישראלי ולהתעצם. למשל, ראש אגף המבצעים בשעתו, האלוף ניצן אלון, כתב במשותף עם דנה פרייזלר-סוויירי כי המב"ם, המערכה בין המלחמות, שמנהלת ישראל זה עשור הרחק מגבולותיה, בעיקר נגד אירן ושלוחותיה, נועדה לדחות מלחמה, אך גם יכולה לקרב אותה. זאת בין היתר כי היא מעודדת את האויב ללמוד ולהשתפר (לרבות העתקת פעילות למקום שבו תתקשה ישראל לפעול), ואף לחשוף את המקורות המודיעיניים של ישראל.

מהו המענה שנותנים השניים לאחר שזיהו דיאלקטיקה זו? אפט. במאמר אחר שכתב ב־2019 תא"ל ערן אורטל, ראש מרכז דדו הצבאי, עם חוקר המרכז דביר פלג הם הציגו את "הקפיצה הפרדיגמטית" בלשונם, של החמאס, בעיקר לאחר שפגש את יכולתה של ישראל להתמודד עם ירי תלול-מסלול באמצעות כיפת ברזל. אז הבין חמאס שעליו לפתח אסטרטגיה התקפית נוספת ומשמעותית, ולכן הגביר את מאמציו לפיתוח תשתית תת-קרקעית התקפית (שגם אותה איחר הצבא לזהות ולהעניק לה מענה) שתחדור לתוך שטח ישראל. בהלימה

כנגד זה פיתחה ישראל מערכות הגנה מורכבות - יבשתית (גדר עם אמצעי תצפית משוכללים ומכשול תת-קרקעי), ימית (מכשול ימי) ואווירית (בעיקר מערכת כיפת ברזל). מערכות אלה קרסו בבוקר של טבח שמחת תורה כתוצאה מהתקפה שתוכננה בחשאי, ושילבה הונאה עם הפעלה מסיבית של כוח צבאי. אם נחזור למטפורת הרגולציה, ישראל כשלה בחשיבה דיאלקטית בנוגע לאופן שבו ניתן לשבש את משטר הרגולציה מול עזה באמצעות יצירת מעקפים.

שיח הביטחון בישראל (כמאפיין של שיח צבאי) אינו מפנים את הדיאלקטיקה של הפעלת כוח. במילים אחרות, אין הוא מפנים את האפשרות כי החתירה לביטחון יכולה להביא גם להחמרת המצב הביטחוני. בשיח מונחת זיקה ישירה בין מטרותיה של ישראל, האמצעים והתוצאות. גם כאשר ניתן משקל לדיאלקטיקה של הפעלת כוח - אפילו, כפי שנראה, בהתבטאויות של אנשי ונשות צבא - היא מנותחת באופן שטחי ותוך הצעת פתרונות המתעלמים ממנה. ניתן לזהות מספר מצבי התפתחות של דיאלקטיקה כזו; אסתפק רק באחד הרלוונטי לאירוע המנותח.

"בשם היכולת
לשכלל את יכולות
התקיפה של
ישראל, אנשי הצבא
מבטיחים לייתר
את יישוב הסכסוך,
או לפחות להחליש
את דחיפות ההסדר.
זה מה שעומד
במרכז 'שירותי
הלגיטימציה'
שמספק הצבא
לפוליטיקאים."

האמריקאי בעיראק הפנימו לאחר מספר שנות לחימה כי הפעלת הכוח הצבאי מבוססת הטכנולוגיה השיגה יעד הפוך - היא העצימה את עוינות האוכלוסייה המקומית כלפי האמריקאים והמשטר שניסו לבנות, ולכן הקלה על המיליציות האנטי-אמריקאיות לגייס את האוכלוסייה לפעול נגד האמריקאים ובני בריתם המקומיים. בספר הדרכה שפרסם הצבא בשנת 2007 אף ניתן ביטוי ברור לפרדוקס של הפעלת כוח, למשל באמירה שלפעמים, ככל שאתה מגן על הכוח שלך, אתה עלול לזכות בפחות ביטחון בגלל איבוד הקשר עם האוכלוסייה המקומית. לכן שינה הצבא את תורת הלחימה שלו בגזרה זו.

ובכל זאת, הצבא בישראל וריבוניו הפוליטיים נמנעים מחשיבה דיאלקטית. במקרה של הלחימה בעזה, הרבה מן האחריות נופלת על הצבא כמי שיש לו משקל מכריע בעיצוב המדיניות כלפי עזה. נשאל שוב: כיצד יכול היה הצבא לסמוך על כך שהאמצעים הטכנולוגיים שברשותו יבטיחו את שלומם של תושבי עוטף עזה?

ההסבר לוקח אותנו לתפקיד הייחודי והעדכני שממלא הצבא בפוליטיקה בישראל. שני העשורים שחלפו מפרוץ האינתיפאדה השנייה מאופיינים בשימור הסטטוס קוו המדיני-טריטוריאלי ללא תכלית מדינית מוגדרת מחוץ לסטטוס קוו עצמו. רק בתקופה קצרה (2007-2008), שבה כיהן אהוד אולמרט כראש ממשלה, קודם תהליך מדיני שחתר להקמת מדינה פלסטינית, אך מאז 2009, עת חזר נתניהו לראשות הממשלה, גווע הדיאלוג המדיני עם הפלסטינים.

הקיבעון הביא למיקוד תפיסת הביטחון בשימור הסטטוס קוו הביטחוני, הנסמך על גישה התקפית-הגנתית היברידי, לרבות בגדה המערבית, כפי שהיטיבו לנתח חוקרי היחב"ל אורן ברק וחבריו. לתוך הוואקום הזה נכנס הצבא בהדרגה. ככלל, צבא, באשר הוא, נדרש להבטיח סטטוס קוו מוגבל בזמן כדי לשמר את מרחב הפעולה של המדינאים להגיע להסדר. אולם בהינתן שבמקרה זה מדובר בסטטוס קוו שאינו מוגבל בזמן, הצבא לא רק נדרש לשמר את הקיים, אלא גם לספק לו לגיטימציה.

בשנת 2020 השיק הרמטכ"ל אביב כוכבי את התוכנית הרב-שנתית "תנופה". בהצגת התוכנית מתח כוכבי

בתוך מנהרת לחימה של החמאס בגבול רצועת עזה, צוק איתן.
צילום: לע"מ / Haim Zach

לגישה זו בנה חמאס את מערך הנוח'בה, כוחות העילית שלו.

ניתן היה להמשיך מאמר זה ולהראות כיצד פעל החמאס בואכה שמחת תורה 2023, כשהבין שגם את התשתית התת-קרקעית סיכלה ישראל. אורטל החריף ביקורת זו במאמר אחר שבו טען "שהמחיר למלחמות 'נוחות' מהאוויר הוא החמרה מתמדת של האיום המצטבר על מדינת ישראל והצרת צעדיה". נראה בהמשך את המענה להבנה דיאלקטית זו.

גם לסטטוס קוו דרושה לגיטימציה

למידת האויב היא ביטוי לתהליך דיאלקטי, כי היא מניחה שבידי האויב נותרו שולי עוצמה המאפשרים לו להגיב. מדוע הצבא מתעלם מדיאלקטיקה זו? התשובה המתבקשת היא, כאמור, שהחשיבה הליניארית מאפיינת את החשיבה הצבאית. אך אין זה הכרחי, ולכן נדגים אפשרות לחשיבה אחרת. מפקדי הצבא

"הקיבעון הביא למיקוד תפיסת הביטחון בשימור הסטטוס קוו הביטחוני, הנסמך על גישה התקפית-הגנתית היברידי, לרבות בגדה המערבית, לתוך הוואקום הזה נכנס הצבא בהדרגה".

"בשנת 2000 השיק
כוכבי את תוכנית
תנופה ומתח ביקורת
מרומת על קודמיו
ועל הדרג הפוליטי:
'צה"ל הוא צבא
בעל עוצמה אדירה,
אך יחד עם זאת
משך הזמן שדרוש
להכרעה והמחיר
שידרש הביאו את
המדיניות הישראלית
בעשורים האחרונים
להציג יעדי מלחמה
מוגבלים בלבד."

הוא "לפתח את תחום אמנות המערכה והחשיבה המערכתית בצה"ל". כזכור, אורטל, ראש המרכז, הכיר בדיאלקטיקה של הפעלת כוח, אך כחלופה לגישה הקיימת הוא הציע מעבר ממניעה ואכיפה להכרעה: "החזרת המלחמה לשטח האויב באמצעות תמרון שתפקידו העיקרי - שלילת יכולת האש", בעיקרה יכולת הירי תלול-המסלול, בפרט של חמאס בעזה ושל חיזבאללה בלבנון.

החלופה מתבססת על "חיישנים קרקעיים ומהאוויר, רובם מבוססי פלטפורמות בלתי מאוישות. חיישנים אלה, שיפעלו ברשתות תקשורת מתקדמות, כולם לכולם, נועדו לאתר את האויב ולאפשר גיבוש תמונת מצב והשמדתו". כלומר, מוצע שכלול טכנולוגי, שאינו רק בחימוש עצמו אלא גם ביכולת איסוף המידע ותרגומו להפעלת חימוש.

אורטל מציע אפוא החלפה של שיטת לחימה אחת באחרת - מהתקפה מהאוויר לתמרון המשתלט על שטח - משמע, החלפה של כוח בכוח. הוא מציע

ביקורת מרומת על קודמיו ועל הדרג הפוליטי, ואמר: "צה"ל הוא צבא בעל עוצמה אדירה, אך יחד עם זאת משך הזמן שדרוש להכרעה והמחיר שיידרש הביאו את המדיניות הישראלית בעשורים האחרונים להציג יעדי מלחמה מוגבלים בלבד". פער זה הגביר, לטענתו, את ביטחונם של האויבים ביכולתם לתקוף בעתיד את ישראל בתוך שטחה, ולכן הציב כוכבי יעד שאפתני: "תפיסת ההפעלה לניצחון", ובבסיסה מעבר לחתירה לניצחון, ולא עוד השגת הרתעה בלבד.

"תנופה" יישמה את "אסטרטגיית צה"ל" כפי שגובשה בידי גדי איזנקוט, קודמו של כוכבי, ב-2015 ועודכנה ב-2018. במסך זה התווה הצבא גישה התקפית של חתירה להכרעה מהירה ולא עוד הסלמה מדורגת. בחתירה למטרה זו השקיעה המדינה באופן משמעותי בשדרוג היכולת הטכנולוגית של הצבא.

היבט משמעותי בשינוי זה הוא השיח שהתפתח בביקוד הצבאי ובדיאלוג שלו עם הציבור. נחזור למרכז דדו, שממנו יכולנו לצפות לישועה תפיסתית, שהרי ייעודו

חייל מול בית מפויח,
קיבוץ בארי.
צילום: לע"מ / אבי אוחיון

הקטבים" - שהוא הבמה האינטלקטואלית המרכזית של הצבא ויוצא לאור במסגרת מרכז דדו, שהוקדש ל"תנופה", ולו תרמו בכירי הצבא - המונח "מדיני" כמעט לא הוזכר. נקודת המוצא של הכתיבה בכתב עת זה היא שמתחולל מאבק בין שתי מערכות חימוש, הישראלית מול זו של הצד הערבי, אך לא בין ישויות מדיניות, מאבק שבבסיסו יריבות על נכסים מגוונים. אף אין כל הפנמה של מגבלות השימוש בכוח להשגת ביטחון, אך בהחלט ביקורת על המגבלות הפוליטיות על הפעלתו.

למעשה, בשם היכולת לשכלל את יכולות התקיפה של ישראל, אנשי הצבא מבטיחים לייתר את יישוב הסכסוך, או לפחות להחליש את דחיפות ההסדרה. זה מה שעומד במרכז "שירותי הלגיטימציה" שמספק הצבא לפוליטיקאים.

צה"ל לכוד ברטוריקה של עצמו

כדי לקבל הבנה טובה יותר של שירותי הלגיטימציה הללו ולא לקבלם כמהלך טבעי של צבא באשר הוא, נרחיק לפרוץ האינתיפאדה הראשונה בשנת 1987. הרמטכ"ל דן שומרון התייצב אז בפני הממשלה בראשות יצחק שמיר. הצבא, טען שומרון, יכול לטפל

להחליף את ההרתעה, שלה אפקט זמני עד לסבב הלחימה הבא, להכרעה, שלה אפקט מתמשך אם לא קבוע. אך אורטל מתעלם מהדיאלקטיקה שזיהה קודם. בכל הניתוח שלו אין, ולו גם מילה, הסבר כיצד יבטיח הצבא שהתוצאה הדיאלקטית שהפיק בעבר לא תחזור על עצמה גם הפעם, כלומר הסיכון שהאויב יתאים את יכולותיו לדרכי הפעולה של ישראל עד שיקשה על ישראל למצות את יתרונותיה ובאמת להכריע. יתר על כן, מוזר ככל שיישמע, בגיליון מיוחד של כתב העת "בין

למעלה: כוחות צה"ל נערכים בנקודת ריכוז הכוחות סמוך לגבול עזה, לקראת מבצע צבאי לחיסול ירי טילי הקאסם מעזה לערי דרום מדינת ישראל. צילום: לע"מ / אבי אוחיון

למטה: מבצע "עופרת יצוקה", להפסקת ירי טילים בידי מחבלי החמאס על דרום מדינת ישראל. בצילום, נגמ"ש של צה"ל נוסע לעבר רצועת עזה. צילום: לע"מ / משה מילנר

אין הצבא מתייצב
בפני הדרג
המדיני וטוען
שאין לו מענה
צבאי לסכסוכים
עם לבנון
והפלסטינים, אלא
טוען לפתרון.

מבטיח סטטוס קוו שנוח לשני המחנות הפוליטיים. להבדיל, גם דן שומרון פעל בתנאי שיתוק, ובכל זאת הבטיח רק סטטוס קוו קצר-מועד.

גישה זו לכדה את הצבא ברטוריקה שלו. הטכנולוגיה מבטיחה פתרונות צבאיים לבעיות פוליטיות מורכבות. חריגה מרטוריקה זו עלולה להשפיע לרעה על מעמדו של הצבא ועל ומשאביו. בתורה, "מלכודת דבש" זו בעצם מפריעה לצבא לגבש עמדה חלופית המכירה בחוסר האפקטיביות של הפעלת כוח מופרז, כזו שיכולה הייתה לעודד את העותים לחפש דרכים להתגבר על המגבלות שהטילה ישראל, כפי שעשו בטבח שמחת

בסימפטומים של ההתקוממות הפלסטינית ולהשיג רמה משביעת רצון של רגיעה וביטחון, אבל לא לפתור את הבעיה, שהיא מדינית ולא צבאית. להבנת שומרון, ההתקוממות מונעת על ידי רצון הפלסטינים להשתחרר משליטת ישראל, ואת זה לא ניתן לעקור מראשם בכוח. בכך ביקש הרמטכ"ל לרסן את הפעלת הכוח הצבאי לדיכוי ההתקוממות ולהימנע ככל שניתן משימוש באש חיה. הרמטכ"ל גדי איזנקוט הדהד גישה זו בשנים 2015-2016, עת פרצה "אינתיפאדת היחידים" בגדה. הוא הדף את לחצי הפוליטיקאים מימין להגיב בכוח רב, ובכך סייע למנוע את התפתחותה של התקוממות רחבה.

בשונה מעידן דן שומרון, ואף איזנקוט, אין הצבא מתייצב בפני הדרג המדיני וטוען שאין לו מענה צבאי לסכסוכים עם לבנון והפלסטינים, אלא טוען לפתרון. ראשי הצבא הפנימו את הלקח שלפיו הודאת הצבא במגבלות יכולתו מזמינה עליה ביקורת קשה מימין, כזו שהוטחה גם באיזנקוט. הצבא אף אינו מציג את הפתרונות שלו ככאלה שנועדו לשמר זמנית את יתרונה של ישראל ולהרחיב את מרחב הפעולה העומד לרשות הדרג המדיני כדי להגיע להסדר מדיני.

זמינות הטכנולוגיה מתורגמת לתפיסת לחימה חדשה, ליכולת לעבור להכרעה של האויב. ככל שגישה זו מתקבלת, כך היא מקרינה על מדיניותה של ישראל להעדיף הכרעה צבאית על פני הידברות מדינית, והצבא מקנה לה לגיטימציה. למען האמת, הצלחתה של כיפת ברזל העידה על היכולת להישען על טכנולוגיה צבאית ולהימנע מהכרעות ככל שמערכת זו העניקה לישראל חופש פעולה נרחב בגזרת עזה. אך כיפת ברזל אינה חזות הכול.

שירותי הלגיטימציה של הצבא חיוניים במיוחד לממשלות הימין כדי להתמודד עם קריאת תיגר אפשרית של המרכז-שמאל. בשנות שלטון הימין התחזקה מחדש הברית שבין המרכז-שמאל לצבא על רקע תהליכים שונים, לרבות ההשלכות של פרשת אלאור אזריה. גוש פוליטי זה סומך, כפי שסקרים מלמדים, לעיתים אף יותר מהימין, על שיקול הדעת המקצועי של הצבא. מכאן נובעת המשמעות של רתימת שירותי הלגיטימציה של הצבא בשירות הימין. אם כך, השיתוק הפוליטי יוצר ואקום שלתוכו נכנס הצבא. הוא

למעלה: מבצע "עופרת יצוקה", להפסקת ירי טילים בידי מחבלי החמאס על דרום מדינת ישראל. בצילום, עשן מיתמר מרצועת עזה לאחר הפגזת צה"ל את אתרי השיגור. צילום: לע"מ / אבי אוחיון

תורה. ההנחות בדבר הרתעה ויעילות הטכנולוגיה להגנה על הגבולות נובעות ישירות מהשיח שמטפח הצבא כחלק משירותי הלגיטימציה הייחודיים שהוא מספק. אין בכך כדי להציע הסבר לכל מהלך של הצבא, אבל בהחלט הסבר לתבנית התרבותית שבמסגרתה הוא פועל. יתר על כן, עצם הקונספציה שלפיה חמאס מורתע נובעת אף היא מהאמון ב"קסם" של עדיפות טכנולוגית.

מבלי שנדע איך יסתיים סבב האלימות הנוכחי, ברור שהצבא כשל בסיפוק סחורת שימור הסטטוס קוו, והסוגיה הפלסטינית תחזור לסדר היום, למגינת ליבו של הימין. לכן הפרספקטיבה המוצגת במאמר זה מסייעת לנו להבין לא רק את שורשי הכישלון של בוקר ה-7 באוקטובר, אלא גם מבליטה את עומק משבר האמון בין ההנהגה הצבאית לזו הפוליטית - הנהגה שנשענה על שירותי הלגיטימציה של הצבא, אך אלה אכזבו.